

Дослідження світогляду як психологічного феномену

Олена Никоненко

к.пс.н, доцент кафедри психології,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: nikonenkoev@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-0794-7905

Сергій Кононенко

аспірант інституту психології,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: serhio.keith@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3395-628X

Термін «світогляд», який вперше був використаний Кантом і пізніше популяризований Гегелем, є калькою з німецького слова «*Weltanschauung*», яке складається зі слів *Welt* («світ») та *Anschauung* («погляд», «точка зору», або «кругозір») і означає *широке сприйняття світу*. Світогляд є одним із найважливіших філософських конструктів. Вітчизняний філософ С. П. Щерба розглядає світогляд як «систематизований комплекс уявлень, оцінок, установок, що забезпечують цілісне бачення та досягнення світу й місця в ньому людини з її життєвими позиціями, програмами, які сприяють її активним діям. Цим самим світогляд інтегрує пізнавальну, ціннісну та спонукально-діяльнісну установки людини» [1: 7].

Хоча світогляд спочатку виник як філософський конструкт, завдяки величезній важливості своїх постулатів щодо природи людського існування він не міг не привернути до себе увагу психологічної науки. Серед вітчизняних науковців минулого століття можна згадати В. Є. Хмелько, який одну з своїх робіт присвятив розгляду психологічних функції та структури світогляду особи [2]. У сучасній українській науці психологічний аналіз феномена світогляду представлений переважно у статтях Г. І. Тітова [3; 4; 5], де автор розглядає психологічний зміст, структуру та функціональну організацію світогляду особистості, а також у роботах Кузнецова О. І. [6], Хачатурової Х. М. [7], та інших. Крім того, термін «світогляд» час від часу використовується різними психологами, як, наприклад, Столяренко О. В., коли вона виводить сутність поняття «переконання» через світогляд. Вона пояснює, що переконання втілюють усвідомлені потреби особистості діяти відповідно до своєї внутрішньої позиції, поглядів, теоретичних принципів. Основою таких потреб виступає сукупність знань про природу, суспільство й людину, тобто світогляд [8].

Ведучи мову про розвиток світоглядної тематики у вітчизняній психології, слід зауважити, що одним з напрямів, який потребує подальшої розробки – це практичне використання світогляду як психологічного феномену через його операціоналізацію. У цьому відношенні зарубіжна психологія пройшла, на нашу думку, довший шлях. Серед багатьох зарубіжних дослідників, які зробили значний внесок у розробку світогляду як психологічного конструкту, помітне місце займають американський психолог К. Грейвз (Clare Graves), який разом

з А. Маслоу стояв у витоків гуманістичної психології, спортивний психолог та консультант А. Контос (Anthony Kontos), М. Кольтко-Рівера (Mark Koltko-Rivera), Ф. Ібрахім (Farah Ibrahim), Е. Обасі (Ezemenari Obasi), які працюють у контексті психологічного консультування, та інші.

Проаналізувавши як філософські, так і психологічні підходи до вивчення феномену світогляду, ми дійшли висновку, що їх можна поділити на два загальні види – *системно-структурний* та *еволюційний*. М. Кольтко-Рівера називає їх відповідно *вимірний* (англ. *dimensional*) та *категорійний* (англ. *categorical*). Категорійні підходи дозволяють розділити індивідів на різні за своїми характеристиками категорії, в той час коли метою вимірних моделей є розподіл індивідів згідно зі ступенем проявленості того чи іншого цільового конструкту [9].

Прикладом однієї з системно-структурних, або вимірних, світоглядних моделей є модель М. Кольтко-Рівери, в рамках якої він розробив свій власний «Інструмент оцінювання світоглядів» (англ. *Worldview Assessment Instrument*) [10]. М. Кольтко-Рівера провів операціоналізацію поняття «світогляд», виділивши шість вимірів, притаманних світоглядам, які мають протилежні полюси:

1. *метафізика* – віра в духовний світ та його заперечення;
2. *стосунки з групою* – потрібність чи відкидання референтної групи;
3. *ставлення до авторитету* – лінійна чи латеральна природа прийняття рішень;
4. *локус відповідальності* – зовнішній чи внутрішній;
5. *суб'єктність* – віра в свободу волі чи відсутність власного вибору;
6. *мінливість* – віра в те, що характер людини може мінятися чи є постійним.

Серед моделей та концепцій, що відносяться до категорійного підходу, на особливу увагу заслуговує теорія емергентних циклічних рівнів існування, або, за термінологією її автора К. Грейвза, світоглядів (також екзистенціальних або психологічних станів), яку К. Грейвз називав емергентною, циклічною, двоспиральною теорією розвитку дорослих біо-психо-соціальних систем (англ. *The Emergent, Cyclical, Double-Helix Model of Adult Bio-psycho-social Systems Development*), або, простіше, теорією екзистенціальних циклічних рівнів існування (ТЕЦРІ). На засадах цієї теорії послідовники та учні Грейвза також провели операціоналізацію поняття «світогляд» і створили декілька інструментів оцінювання світоглядної сфери особистості. На основі багаторічної праці та аналізу результатів численних тестів і психологічних вимірювань К. Грейвз зумів виділити декілька світоглядів (для їхнього позначення Грейвз також використовував літери алфавіту):

1. *Автоматичний* (A-N);
2. *Племінний* (B-O);
3. *Егоцентричний* (C-P);
4. *Святий* (D-Q);
5. *Матеріалістичний* (E-R);
6. *Когнітивний* (A'-N');

7. Емпіричний (В'-О') [11].

Успішність функціонування та цілісність людських груп або організацій чи суспільств підтримується через взаємодію між індивідами, а характер цієї взаємодії значною мірою детермінується світоглядами індивідів. Тому вивчення світогляду не тільки як філософської категорії, а й психологічного феномену має, на нашу думку, значний потенціал для вирішення багатьох нагальних проблем сьогодення, пов'язаних зі стихією людських взаємовідносин.

Ключові слова: Світогляд.

Список використаних джерел

1. Щерба С. П. *Філософія : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Щерба, В. К. Щедрін, О. А. Заглада; За заг. ред. С. П. Щерби. К. : МАУП, 2004. 216 с.*
2. Хмелько В. Є. *Світогляд особи: психологічна структура і функції. Філософська думка. 1972. № 3, С. 30-38.*
3. Тітов І. Г. *Психологічні аспекти світогляду особистості. Практична психологія та соціальна робота. Київ, 2011. № 11. С. 2-3.*
4. Тітов І. Г. *Місце та роль світогляду в структурі свідомості. Психологія і особистість. 2015. № 2(1), С. 45-57.*
5. Тітов І. Г. *Психологія світогляду: особистісний контекст [Електронний ресурс]. Психологія і особистість. 2017. № 1, С. 13-24. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2017_1_3.*
6. Кузнецов О. І. *Світогляд особистості як психологічна проблема. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2019. Вип. 1, С. 41-48.*
7. Хачатурова Х. М. *Етнопсихологічні особливості світогляду як чинника адаптації іноземних студентів до нового культурного середовища. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Психологія». 2012. № 44(1), С. 239-245.*
8. Столяренко О. Б. *Психологія особистості. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.*
9. Koltko-Rivera M. E. *The Psychology of Worldviews. Review of General Psychology. 2004. Vol. 8, No. 1, pp. 3–58.*
10. Koltko-Rivera, M. E. (2000). *The Worldview Assessment Instrument (WAI): The development and preliminary validation of an instrument to assess world view components relevant to counseling and psychotherapy (Doctoral dissertation, New York University, 2000). Dissertation Abstracts International, 61(04), 2266B. (UMI Microform No. 9968433).*
11. Graves, Clare W. *The Never Ending Quest. Under the editorship of Christopher Cowan and Natasha Todorovic, ECLET Publishing, 2005. 570 pp.*